

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΟ «ΔΙΟΓΕΝΕΙΟΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ» ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (2002 - 2003)¹

Ο χώρος που ορίζεται από τις οδούς Αδριανού, Φλέσσα, Λυσίου και Ερεχθέως είχε χαρακτηριστεί στο ρυμοτομικό σχέδιο των Αθηνών του Χρ. Χάνσεν το 1836, ως ένας από τους πέντε αρχαιολογικούς χώρους γύρω από την Ακρόπολη, που έπρεπε να μένουν ελεύθεροι από τις οικοδομικές δραστηριότητες των κατοίκων της πρωτεύουσας.

Εκεί τοποθετούσαν μερικοί αρχαιολόγοι το *Πρυτανείον*, συνδυάζοντας την πληροφορία του Πανσανία² ότι η οδός με τα χορηγικά μνημεία που ονομάζεται *Τρίποδες* εκκινεί από το *Πρυτανείον*, με την υπόθεση ότι ο τότε σωζόμενος επιβλητικός αρχαίος τοίχος, μήκους αρκετών δεκάδων μέτρων, παρά τον Άγιο Δημήτριο Κατηφόρη, ενδεχομένως αποτελούσε μέρος του κτηρίου εκείνου.

Με αυτά τα κριτήρια φαίνεται ότι το Δημόσιο είχε προβεί σε απαλλοτρίωση των ιδιοκτησιών στα Δυτικά του τοίχου αυτού, ώστε όταν η Αρχαιολογική Εταιρεία ανέλαμβανε την ανασκαφή υπό τον Στέφανο Κουμανούδη το 1861, η θέση να είναι ελεύθερη στην έρευνα³. Ο τοίχος, γνωστός και από σχεδιογράφημα έκδοσης του 19^{ου} αι. (εικ. 1), είχε μήκος, κατά την εκτίμηση του ανασκαφέα, 80 περίπου βήματα και βρισκόταν κοντά στη θέση όπου παλαιότερα υπήρχε η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου Κατηφόρη. Η θέση αυτή παρά την οδό Ερεχθέως απέιχε από το Ωρολόγιον του Ανδρονίκου Κυρρήστου περίπου 300 βήματα. Ο

1. Η ανασκαφή διεξάγεται στο πλαίσιο του υποχρεωτικού μαθήματος της *Τοπογραφίας-Ανασκαφικής*, με τη συμμετοχή των τελειοφώντων φοιτητών της Αρχαιολογικής Κατεύθυνσης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και χρηματοδοτείται από τις τακτικές πιστώσεις και τον ΕΛΚΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στις ανασκαφικές εργασίες των ετών 2002 και 2003 έλαβαν μέρος 343 φοιτητές. Στις εργασίες πεδίου και ελέγχου καταγραφών απασχολήθηκαν οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες Αικ. Τζαβελοπούλου, Β. Βλάχου, Μ. Γρηγοριάδη, Α. Κάλφα. Τα αρχιτεκτονικά σχέδια εξεπόνησε ο αρχιτέκτων-μηχανικός Γ. Καρκάνης. Ως εργατοτεχνικό προσωπικό απασχολήθηκαν οι Κ. Παπαδάκης, Ν. Μανάλης, Ν. Βιδάλης. Η συνεργασία με την Α' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟ υπήρξε αγαστή και σε πρακτικά θέματα ουσιαστική. Ευφράζουμε τις θερμές μας ευχαριστίες και από τη θέση αυτή.

2. Πανσανίας Ι, 20.

3. Γενική Συνέλευσις των Μελών της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας Συγκροτηθείσα τη 2 Ιουλίου 1861. Εν Αθήναις 1861, 18-21.

τοίχος ήταν κτισμένος από υλικά που προέρχονταν από κτήρια των γύρω περιοχών όπως αρχιτεκτονικά λίθινα μέλη, ενεπίγραφες στήλες και αποτμήματα γλυπτών. Η οικοδόμησή του είχε συντελεσθεί με σπουδή και ορθά ο ανασκαφέας του είχε συμπεράνει ότι επρόκειτο για ένα μέρος οχυρωματικού έργου και όχι για άλλο οικοδόμημα. Η σύγχρονη έρευνα αποδίδει τον οχυρωματικό αυτό περίβολο στην εποχή του αυτοκράτορα Προβού (276-282)⁴. Περιβάλλει μικρό σχετικά τμήμα των Αθηνών, στα Βορειοδυτικά και Βόρεια της Ακροπόλεως, σχήματος ακανόνιστου τετράπλευρου, εκκινώντας από τα Προπύλαια, κατευθυνόμενο μέχρι το βόρειο άκρο της Στοάς του Αττάλου, βαίνοντας στη συνέχεια κατά μήκος περιπου της σημερινής οδού Αδριανού, γωνιάζοντας στην περιοχή του «Διογενείου» και καταλήγοντας στις βόρειες υπώρειες του βράχου της Ακροπόλεως (εικ. 2).

Η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου Κατηφόρη ήταν γνωστή από έγγραφα του 19^{ου} αι., δηλ. δύο απογραφές σπιτιών και ψυχών, μία του 1822 και άλλη του 1824⁵. Δέκα περίπου χρόνια αργότερα, το 1835, ο Lenoir σχεδιάζει την εκκλησία, χωρίς να αναφέρει το όνομα του τιμωμένου αγίου (εικ. 3). Η ταύτιση του σχεδιασθέντος μνημείου με το ναό του Αγίου Δημητρίου στηρίχθηκε στην ενοικοδομημένη αρχαία ζωφόρο με παράσταση ερώτων εφήβων επάνω από τη θύρα εισόδου. Το ανάγλυφο που βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (εικ. 4), καταγράφηκε στα παλαιά ευρετήρια ως προερχόμενο από τον Άγιο Δημήτριο Κατηφόρη⁶. Το 1857 η εκκλησία έχει κατεδαφιστεί. Η πολιτεία ήδη από το 1842 είχε αποφασίσει την κατεδάφιση εβδομηνταδύο ερειπωμένων εκκλησιών προκειμένου να εκποιήσει τα εκκλησιόπεδα με το σκοπό να χρησιμοποιήσει τα χρήματα και τα υλικά στην ανέγερση του Μητροπολιτικού Ναού της Πρωτεύουσας.⁷ Στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο βρίσκονται και άλλα έργα γλυπτικής προερχόμενα από τη θέση του Αγίου Δημητρίου Κατηφόρη, όπως τα ρωμαϊκά αντίγραφα του μυρωνείου συντάγματος με το Θησέα και το Μινώταυρο, που ήταν γνωστό ανάθημα στην Ακρόπολη (εικ. 5)⁸, μία βάση στήλης με άλογα και ιπποκόμους του 5^{ου} αι.π.Χ. (εικ. 6) κ.ά.⁹

Η πολύμηνη έρευνα της Αρχαιολογικής Εταιρείας στο χώρο αυτό εστίασε το ενδιαφέρον σε δύο πόλους: Α) στην καθαίρεση του τείχους με σκοπό τη μελέτη των πολυάριθμων ενεπίγραφων στηλών, βάθρων αγαλμάτων και ποικίλων

4. A. Frantz, *The Athenian Agora XXIV. Late Antiquity: A.D. 267-700*. Princeton-New Jersey 1988, 5-7.

5. Ι. Τρανυός, *Πολεοδομική Εξέλιξις των Αθηνών*. Αθήνα 1993, 230-233.

6. Α. Ξυγγόπουλος, *Τα Βυζαντινά και Τουρκικά Μνημεία των Αθηνών*. Εν Αθήναις 1929, 112-113, εικ. 143.

7. Κ. Η. Μπίρης, *Αι Αθήναι*. Αθήναι 1999, 90-92.

8. Ν. Καλτσάς, *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Τα Γλυπτά*. Αθήνα 2001, 96-97 αρ. 169 (ΕΑΜ 1664, 1664^α).

9. Ι. Ν. Σβορώνος, *Το εν Αθήναις Εθνικόν Μουσείον*. Τόμ. 2. Εν Αθήναις 1908, 464-469, εικ. 219-221, πίν. LXVII (αριθ. 1464).

αρχιτεκτονικών μελών με τα οποία είχε σχεδόν εξ ολοκλήρου κτιστεί. Πολλές από τις επιγραφές αναγράφουν ονόματα *εφήβων* και *κοσμητών* Γυμνασίου, ενώ μερικές αναφέρουν το *Διογέγειον Γυμνάσιον*¹⁰. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον αναζητείται το *Διογέγειον* στην περιοχή αυτή. Βεβαίως η ίδρυσις του *Διογενείου*, προς τιμήν του αρχηγού της μακεδονικής φρουράς στην Αθήνα *Διογένους* ως ελευθερωτή, πρέπει να χρονολογηθεί στον 3^{ον} αι. π.Χ.¹¹. Ωστόσο οι σωζόμενες επιγραφές από εδώ που αναφέρουν το *Διογέγειον* χρονολογούνται αργότερα. Η πρωμότερη χρονολογείται στα 107-106 π.Χ. και οι μεταγενέστερες στη ρωμαϊκή περίοδο¹². Εικονιστικές κεφαλές κοσμητών, στήλες κοσμητών, άλλες τιμητικές στήλες, εκτεθειμένες σε αποκλειστική αίθουσα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (εικ. 7) είναι μεταγενέστερες και χρονολογούνται από το 100-110 μ.Χ. μέχρι την εποχή του αυτοκράτορα *Γαλλιηνού* (253-268). Β) Ο δεύτερος πόλος της έρευνας του 1861 ήταν η αναζήτηση, με διερευνητική τομή μήκους 10μ., ενός παλαιότερου κτηρίου, στα Δυτικά του ύστερου ρωμαϊκού τείχους, των κτηριακών εγκαταστάσεων δηλ. ενός Γυμνασίου. Η ανασκαφή ωστόσο στη θέση αυτή δεν απέδωσε τέτοιου είδους ευρήματα.

Μετά από ένα και πλέον αιώνα η Αρχαιολογική Υπηρεσία διενεργεί ανασκαφές διερευνητικού χαρακτήρα στο χώρο του «*Διογενείου*» και συντηρεί και αναστηλώνει το διατηρούμενο τμήμα του Ύστερου Ρωμαϊκού τείχους, ή τείχους μετά την εποχή της επιδρομής των Ερούλων (267)¹³ (εικ. 8). Στη δημοσίευση των εργασιών εκείνων αναφέρεται ότι η έρευνα θα συνεχιστεί από τον Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Οι πρώτες συστηματικές εργασίες του Τομέα άρχισαν το 2001 με καταγραφή των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών¹⁴ και συνεχίστηκαν το 2002 και 2003 με ανασκαφές και καταγραφές.

Η ανασκαφική εργασία πραγματοποιήθηκε με το σύστημα μικρών δοκιμαστικών τομών, διαστάσεων 1μ. x 1μ. και 1μ. x 2μ., εγκάρσια προς τον άξονα του τείχους, μεταξύ δύο γνωστών τμημάτων του, αφ' ενός του συντηρημένου από την Αρχαιολογική Υπηρεσία κατά το 1984-5 τμήματος προς Βορράν¹⁵ και αφ' ετέρου του διατηρημένου τμήματος στην όμορη ιδιοκτησία προς Νότον¹⁶, ανήκουσα άλλοτε στην ιστορική οικογένεια των Γάσπαρη (εικ. 9).

Σκοπός είναι να μελετηθούν οι επιχώσεις λεπτομερώς για να διαπιστωθεί

10. P. Graindor, "Les cosmètes du Musée d' Athènes". *BCH* 39, 1915, 241-247.

11. *R.E.* (Neunter Halbband) 1903, βλ. Diogenes, 735-736.

12. Chr. Pélekidis, *Histoire de l' Éphébie Attique des Origines à 31 avant Jésus - Christ*. Paris 1962, 264-267.

13. Α. Χωρέμη, *ΑΔ* 40 (1985) Β', 6-7.

14. Στις εργασίες καταγραφής διασπαρτων αρχιτεκτονικών μελών έλαβαν μέρος οι μεταπτυχιακοί φοιτητές Ι. Βούλτος, Ε. Μήτρου, Ν. Παλαιοκρασσά, Ε. Παπανικολάου.

15. Α. Χωρέμη, *ΑΔ* 40 (1985) Β', 7 και υποσημ. 5.

16. Π. Γ. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 46 (1991), Β1, 21-23, σχέδ. 3, πίν. 25γ. Α. Σπετσιέρη- Χωρέμη, *ΑΔ* 48 (1993), Β1, 20.

το είδος της συνεχούς και εντατικής χρήσης στη θέση αυτή. Επίσης να οριοθετηθεί το πέρας των παλαιών ανασκαφών του 1861, οι οποίες είχαν παραμείνει ημιτελείς, σύμφωνα με τη γραπτή δήλωση του ανασκαφέα ο οποίος και είχε προτείνει θέσεις για μελλοντική έρευνα. Ωστόσο η προσεκτική ανάγνωση της έκθεσης του 1861 δεν καθιστά διακριτά τα όρια μεταξύ ερευνηθέντος και ανεξερευνήτου χώρου, λόγος που μας επέβαλε ένα τρόπο αναζήτησης και εξακριβώσης στοιχείων με μακρόστενες τομές.

Παρότι ο χώρος στα Δυτικά του τείχους είχε ερευνηθεί εν μέρει ήδη κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., επειδή είχε χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικός ξεχωριστού ενδιαφέροντος, παρέμενε έκτοτε ελεύθερος σε κάθε είδους προσπέλαση και ευκαιριακή χρήση, πράγμα το οποίο κατέδειξε η ποικιλία των σύγχρονων καταλοίπων και οι καταστροφές των παλαιών ευρημάτων που αναγνωρίστηκαν κατά χώραν. Τα ευρήματα των επιχώσεων, κατά τις πρόσφατες ανασκαφές, μέχρι βάθους 2μ. και πλέον, παρουσίαζαν ένα συνονθύλευμα παντοειδών απορρίψεων. Κεραμικά σκεύη και αγγεία καθημερινής χρήσης από την αρχαία και βυζαντινή εποχή, την περίοδο της τουρκοκρατίας, νεώτερα του 19^{ου}, και κυρίως του 20^{ου} αι. είδη ατομικής χρήσης και προσωπικά αντικείμενα από τη δεκαετία του 50 τουλάχιστον και μετά, διακοσμητικά εξαρτήματα, γραφική ύλη, συσκευασίες τροφίμων, χρονολογούμενες από τις αναγραφόμενες επωνυμίες βιομηχανιών και εταιριών εισαγωγών, και άλλα αντικείμενα, μάρτυρες της ζωής περιοίκων και περαστικών

Οι επιχώσεις αυτές εναλλάσσονταν με στρώσεις πίσσας και οικοδομικών υλικών. Τούτο οφείλεται σε οικοδομικές εργασίες τόσο από τη συντήρηση του ύστερου ρωμαϊκού τείχους, όσο και από τις επισκευές των γειτονικών σπιτιών και τις κατασκευές των μανδροτοίχων τους.

Σημειωτέον ότι ο χώρος ήταν μέχρι πρότινος προσπελάσιμος και από την οδόν Αδριανού μέσω δύο μικρών αδιεξόδων, μεταξύ των αρ. 98-100 και 104-106, όπου το 74° Δημοτικό σχολείο (η παλαιά *Δημοτική Σχολή Αρρένων* του 1887), από τις οποίες η μία κατέληγε στην είσοδο παλαιού οικίσκου κατεδαφισμένου από χρόνια, και η άλλη σε δρομάκι που τερματίζει ακριβώς προ του τείχους.

Σε βάθος 1,03-1,13μ. έως 1,56-2,10μ. αποκαλύφθηκε ο πυρήνας του τείχους, καλυμμένος από νεώτερες επιχώσεις, αποτελούμενος από μεγάλα αρχιτεκτονικά μέλη από πεντελίσιο μάρμαρο, μάρμαρο Υμηττού, πωρόλιθο, κροκαλοπαγή λίθο και ασβεστόλιθο τοποθετημένα παράλληλα, σχεδόν πακτωμένα, με απόλυτη ακρίβεια, σε τρεις μέχρι τώρα στρώσεις, κατά την κατεύθυνση του τείχους και εγκάρσια. Ο μεταξύ τους συσχετισμός δείχνει ότι η διάταξη προέρχεται από την αρχική τοποθέτηση και όχι από την τακτοποίηση μετά το πέρας προγενέστερης ανασκαφής (εικ. 10).

Πρόκειται για ένα μεγάλο τμήμα δοκού μαρμάρινου ιωνικού επιστυλίου, το οποίο είχε επαναχρησιμοποιηθεί ως κατώφλι, όπως συμπεραίνεται από τη λαξευμένη υποδοχή για τον στροφέα, και αργότερα είχε ανοικοδομηθεί ανεστραμ-

μένο στο τείχος, επάνω σε στρώση από αρουραίο λίθο.

Παράλληλα, σχεδόν σε επαφή, και προς τα δυτικά, αποκαλύφθηκε ένα ενεπίγραφο βάθρο από λευκό μάρμαρο, τοποθετημένο επί πλίνθου από αρουραίο λίθο η οποία μόλις διακρίνεται. Τα κείμενα των επιγραφών του δεν είχαν γίνει μέχρι τώρα γνωστά. Αυτό κατά τη γνώμη μας αποτελεί ένα αξιόπιστο κριτήριο σύμφωνα με το οποίο το μέρος αυτό του έμπλεκτου τείχους είχε παραμείνει οριακά ανεξερεύνητο κατά το 1861. Η πιθανότητα να είχαν βρεθεί αυτά τα μέλη στην παλαιά ανασκαφή και να είχαν εγκαταλειφθεί ακάλυπτα και ασχολίαστα, πολύ περισσότερο δε επειδή το ένα έχει επιγραφές, φαίνεται πολύ ισχνή. Το σωζόμενο τμήμα του επιστυλίου έχει μήκος 1μ., πλάτος 0,54μ., ύψος 0,31μ. Από τις τρεις ταινίες του διατηρείται πλήρως μόνον η μεσαία, ύψους 0,135μ. Διακρίνονται ίχνη κατεργασίας με ξοίδα πλάτους 0,015μ. Στη σωζόμενη επιφάνεια ώσεως η αναθύρωση έχει πλάτος 0,05μ. Το μεγάλο μαρμάρινο βάθρο, το οποίο δεν έχει ακόμη πλήρως αποκαλυφθεί, παρουσιάζει μέτωπο που διαμορφώνεται από επάνω προς τα κάτω, με ένα ελαφρώς κυρτόκοιλο κυμάτιο, κανόνα, κυρτό κυμάτιο και ταινία (εικ. 11). Στην ανώτερη κυρτόκοιλη επιφάνεια έκκεντρα χαραγμένη με σχετική προχειρότητα σε δύο σειρές επιγραφή στην οποία απρόσκοπτα διαβάζεται το πατρωνυμικό ΑΚΛΗΠΙΑΔΟΥ. Η θέση της επιγραφής είναι ασυνήθης. Τα γράμματα ίσως του 3^{ου} αι. μ.Χ. Άγνωστο αν στη συνέχεια ακολουθεί και άλλο κείμενο. Χαμηλά στην ταινία μία δεύτερη επιγραφή είναι χαραγμένη αμελέστερα. Η χάραξη είναι ρηχή και τα γράμματα ακανόνιστα. Παρόμοια απαντούν και σε επιτάφιους κιονίσκους που βρέθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο του «Διογενείου», είτε μεταφεριμένοι από κάποιο πλησιόχωρο νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων είτε προερχόμενοι από κάποιο κτίσμα στο οποίο είχαν σε δεύτερη χρήση εντοιχισθεί. Διαβάζονται εύκολα οι λέξεις Τ Ω Κ Η Ρ Υ Κ Ι. Οι επιγραφές αυτές δείχνουν ότι το βάθρο είχε ξαναχρησιμοποιηθεί δύο τουλάχιστον φορές.

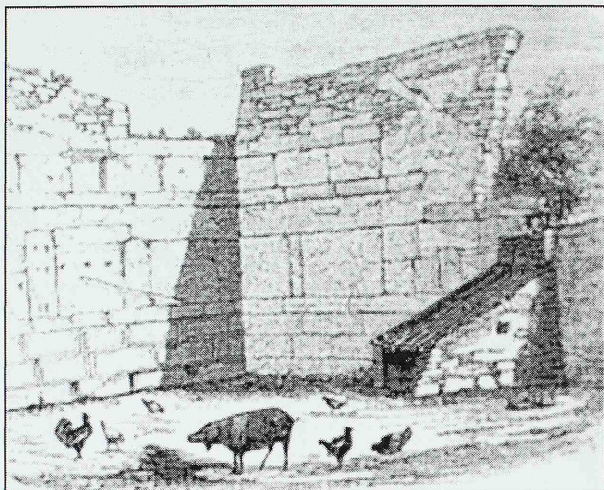
Από τις άλλες αρχιτεκτονικές μορφές που είχαν χρησιμοποιηθεί στον πυρήνα του τείχους ξεχωρίζουν ένας κορμός αρράβδωτου κίονα από φαιό μάρμαρο Υμηττού, λιθόπλινθοι από πόρο με αναθυρώσεις στις επιφάνειες ώσεως, αέριαιες πλίνθοι από άλλα είδη λίθων, μεγάλα αποτμήματα με ίχνη κατεργασίας, ένα ορθογώνιο βάθρο από λευκό μάρμαρο με κυμάτια επάνω και κάτω και υπόλεμμα μολύβδινου συνδέσμου από δεύτερη χρήση, πλίνθος με εγκοπή για την στερέωση μιας λίθινης στήλης και άλλα.

Μεταξύ των παλαιότερων κινητών ευρημάτων συγκαταλέγονται όστρακα αρχαϊκής, κλασικής και ελληνιστικής εποχής (εικ. 12), έκτυπο κεφάλι πήλινης γυναικείας μορφής του 6^{ου} αι. π.Χ. (εικ. 13) και πολλά θραύσματα αρχιτεκτονικών μελών με ή χωρίς γλυπτή διαμόρφωση.

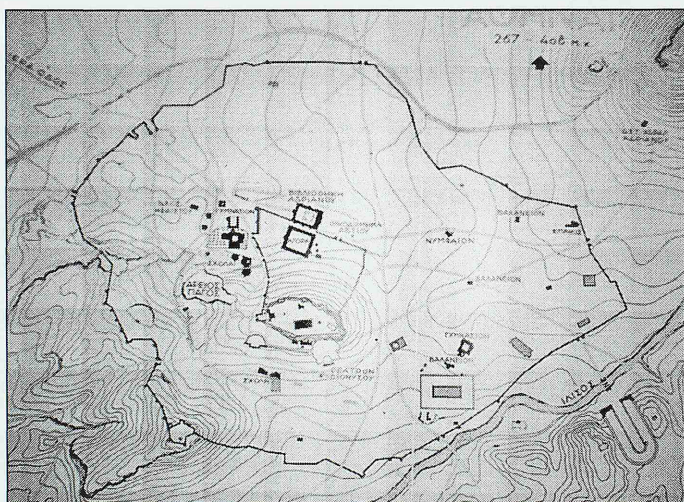
Παράλληλα προς το ερευνητικό και εκπαιδευτικό έργο το οποίο συντελείται στην Πανεπιστημιακή ανασκαφή του «Διογενείου» κύριο μέλημα παραμένει πάντοτε η προστασία και η συντήρηση των αποκαλυπτομένων αρχαίων. Για την ασφαλή φύλαξη των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών κατασκευάστηκαν με-

ταλλικές προθήκες μέσα στις οποίες τοποθετούνται τα καταγεγραμμένα μέλη (εικ. 14). Ιδιαίτερη μέριμνα καταβάλλεται επίσης για την συμπλήρωση του αρχείου αρχιτεκτονικών μελών με φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση. (εικ. 15).

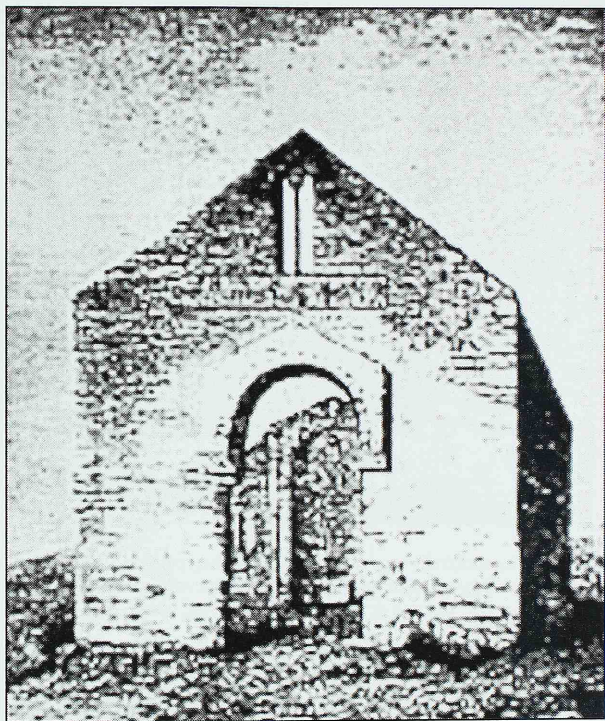
Ελπίζουμε ότι η μελλοντική έρευνα θα προσφέρει απαντήσεις στα ερωτήματα που προέκυψαν κατά τις ανασκαφές 2002 και 2003, και θα εμπλουτίσει τις γνώσεις μας σχετικά με την τοπογραφία και την ιστορία της περιοχής αυτής (εικ. 16).

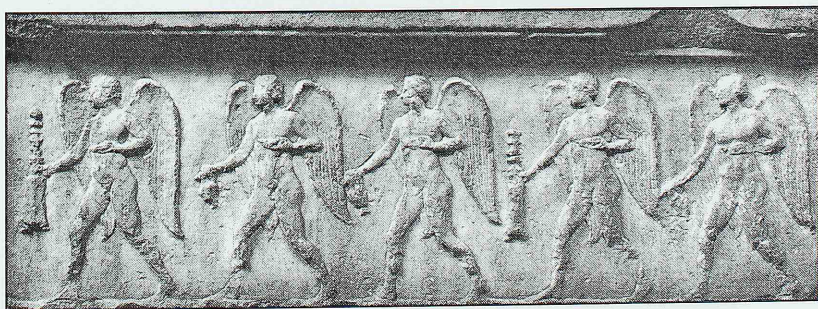
Εικ. 1. Το τείχος όπως σωζόταν προ του 1861. Τα δέντρα δεξιά, από τον κήπο του προεπαναστατικών χρόνων αρχοντικού της οικογενείας Μπενιζέλων (Ernest Breton, Athènes décrite et dessinée. Paris 1862, 261).

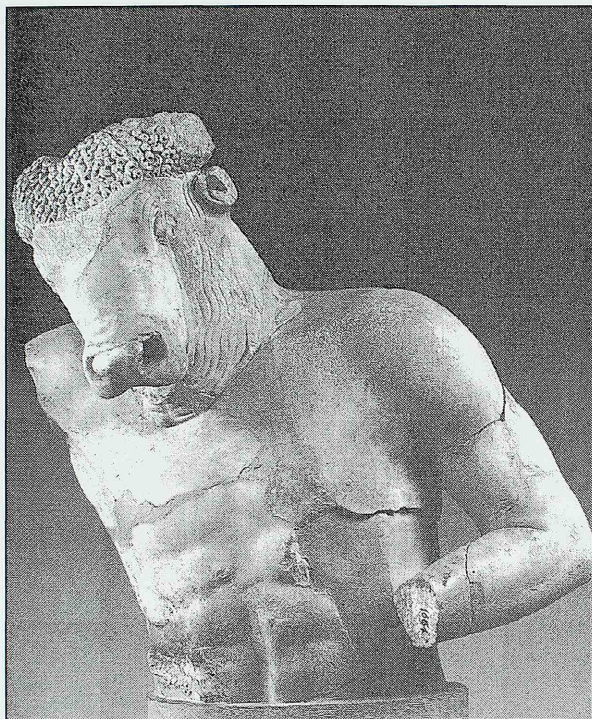
Εικ. 2. Το λεγόμενο Ύστερο Ρωμαϊκό Τείχος (Τραυλός² 1993, πίν. VI).

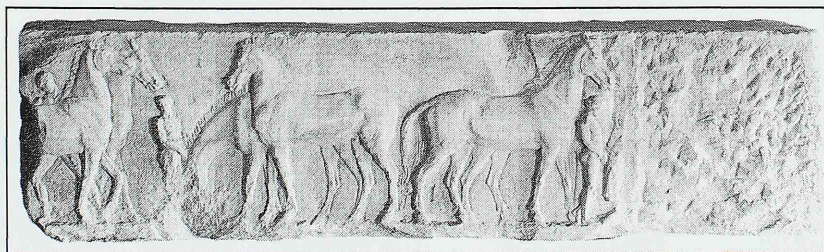
Εικ. 3. Η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου Κατηφόρη
(Ξυγγόπουλος 1929, σ. 113, εικ. 143).

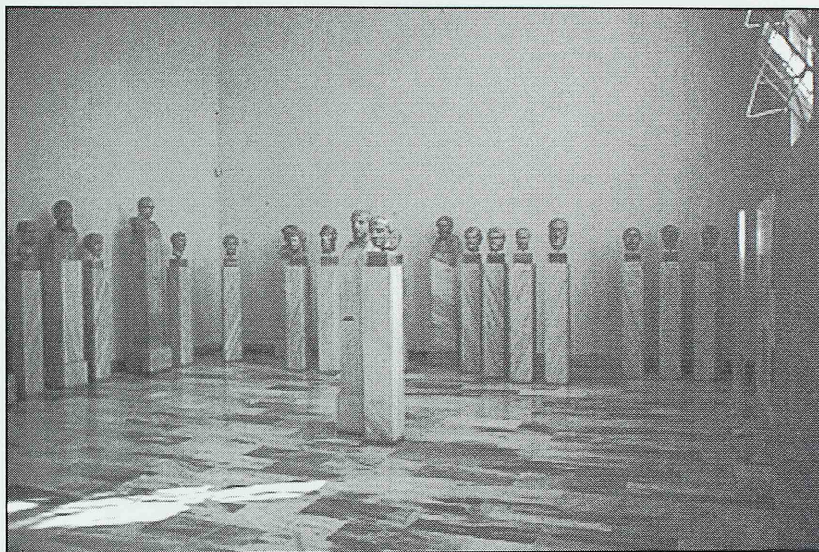
Εικ. 4. Τμήμα μαρμαρίνης ζωφόρου (Καλτσάς 2001, 610: αρ. ευρ. 1451).

Εικ. 5. Κορμός Μινωταύρου (Καλτσάς 2001, 169: αρ. ευρ. 1664α).

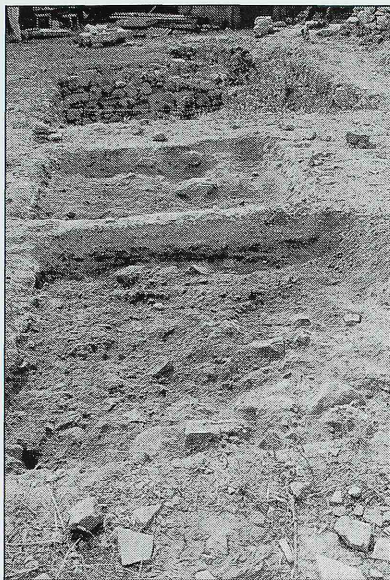
Εικ. 6. Ανάγλυφη βάση με άλογα και ιπποκόμους
(Καλτσάς 2001, 263: αρ. ευρ. 1464).

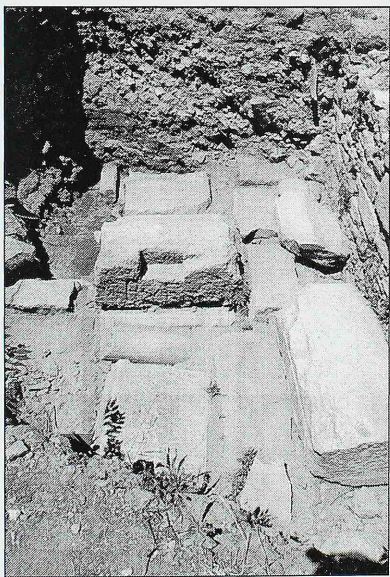
Εικ. 7. Αίθουσα «Διογενείου Γυμνασίου» στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Εικ. 8. Η ανατολική παρειά του τείχους μετά τη συντήρηση.

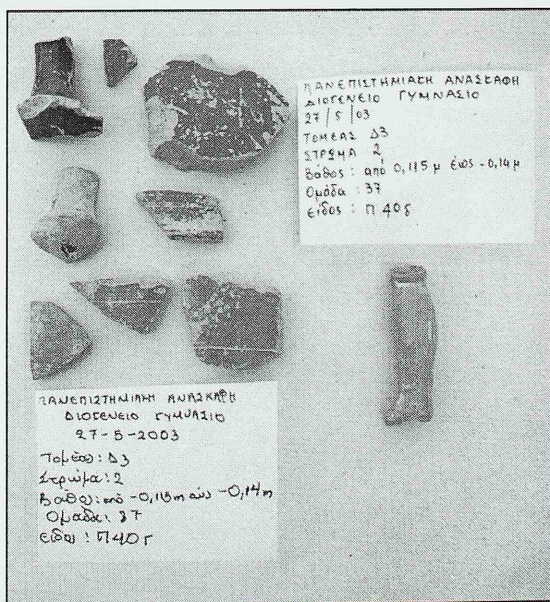
Εικ. 9. Οι ανασκαφικοί τομείς Δ3 και Γ3 από τα Δυτικά.

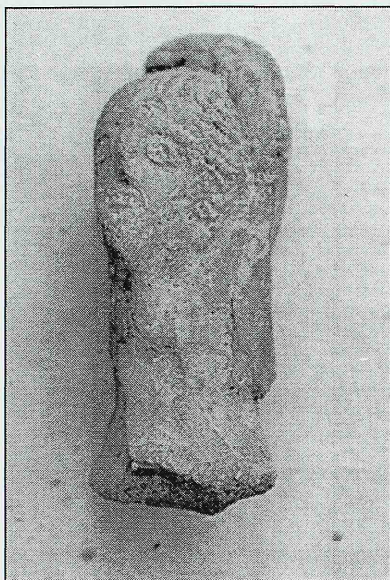
Εικ. 10. Ο πυρήνας του ύστερου ρωμαϊκού τείχους.

Εικ. 11. Ενεπίγραφο βάθρο από τον πυρήνα του τείχους.

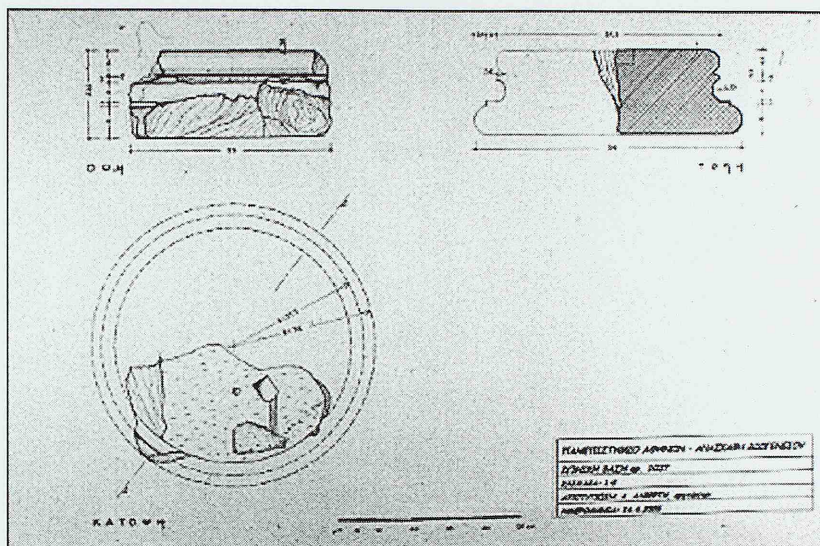
Εικ. 12. Οστρακα μελαμφαφών αγγείων κλασικής και ελληνιστικής εποχής.

Εικ. 13. Κεφάλι πήλινης γυναικείας μορφής 6^{ου} αι. π.Χ.

Εικ. 14. Μεταλλικές προθήκες με εκτεθειμένα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη.

Εικ. 15. Πίνακας σχεδιαστικών αποτυπώσεων ιωνικής βάσης αρ. 1037.

Εικ. 16. Ομάδα τελειοφοίτων μετά το πέρας των ανασκαφικών εργασιών 2003.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE "DIOGENEION GYMNASIUM" IN ATHENS (2002 - 2003)

The area enclosed by Adrianou Street, Flessa Street, Lyssiou Street and Erechtheos Street had been discribed in C. Hansen's 1836 Athens Town Plan as one of the five archaeological sites round the Acropolis, where any building activity should be banned. According to some archaeologists, this is where the *Prytaneion* was situated (based on information provided by Pausanias that the street known as *Tripodes*, along which there stood monuments offered by sponsors (*choregoi*), begins at the Prytaneion, and assuming that the imposing ancient wall - which was several tens of metres long - next to the Church of St Demetrius Katephores might have been part of that building).

It appears that, based on those criteria, the government proceeded with the expropriation of property situated to the west of the wall, so as render the area free for research when the Archaeological Society assumed excavation work under Stefanos Koumanoudes in 1861. The wall in question, of which - to the best of my knowledge - there is a drawing of the 19th century, was, according to the excavator, about 80 paces long and was located near the site where the Church of St Demetrius Katephores used to be. That place along Erechtheos Street was at a distance of about 300 paces from Andronikus Kyrrhestus' waterclock. The wall had been built using materials taken from buildings in the surrounding areas, inscribed steles and pieces that had been part of some sculptural work. Its construction had been hasty and S. Koumanoudes had been right in assuming that it had been part of a fortification project, not some other type of building. Modern research ascribes to the time of Probus (276 - 282 A.D.).

The Church of St Demetrius Katephores was known from references in 19th century documents, i.e. two censuses of homes and persons, one in 1822 and the other in 1824. About ten years later, in 1835, Lenoir produced a drawing of the Church without mentioning the name of the Saint to whom it had been dedicated. The identification of the monument drawn with the Church of St Demetrius was based on the built-in frieze depicting adolescent cupids over the entrance door. The relief, which is kept at the National Archaeological Museum, had been recorded in the old indexes as having originated from the Church of St. Demetrius Katephores. By 1857, the church had been demolished. Since as early as 1842, the government had decided to have 72 dilapidate churches demolished, with the intension of selling the land and using the money and the materials thus obtained for the construction of the Athens Cathedral.

The National Archaeological Museum also contains other sculptural works taken from the site of the Church of St Demetrius Katephores, such as the Roman copies of the group of Myron with Theseus and the Minotaur, which was a well-

known votive offering on the Akropolis, the base of a stele with horses and grooms, dating to the 5th century B.C., *et alia*.

The exploration work carried out by the Archaeological Society, which took several months to complete, was focused on two targets: (a) to tear down the wall in order to study the numerous inscribed steles, statue pedestals and various architectural details of buildings of which it had been built almost exclusively. A large number of inscriptions mention the names of young men-*epheboi*, and gymnasium *cosmetes*, whilst others speak of the *Diogeneion Gymnasium*. This is the reason why the Diogeneion Gymnasium is sought for in this area. The establishment of the Diogeneion in honour of the leader of the Macedonian guard in Athens, *Diogenes*, who was hailed as a liberator, must be dated back to the 3rd century B.C. However, the extant inscriptions from this place in which the *Diogeneion* is mentioned date back to a later era. The earliest is dated to 107-106 B.C. and subsequent ones to the Roman period.

Portraits of *cosmetes*, steles of *cosmetes*, and other commemorative steles on display in a dedicated hall of the National Archaeological Museum are of a later period and date to 100 - 110 A.D. until the era of emperor Gallienus (253 - 268 A.D.). (b) The second target of the exploration carried out in 1861 was to find an older building, lying west of the Late Roman - period wall, by means of a 10 - metre long section. The excavation at that location had no results.

More than one century later, the Archaeological Service is carrying out exploratory excavation work on the site of "*Diogeneion*" and is engaged in maintenance and restoration work on the preserved section of the Late Roman-period fortification wall or Post-Herulian wall. There, it is mentioned that the Archaeology and History of Art Department of the University of Athens will continue the research.

The first systematic work of the Department began in 2001 through the recording of scattered architectural fragments of buildings, and went on with excavation work in 2002 and 2003.

Excavation work began employing the system of small control pits (1x1 m and 1x2 m), running transversely to the Late Roman - period wall, between two known sections of it: the section maintained by the Archaeological Service in 1984-85 to the north, and the preserved section to the south lying within the adjacent property which once belonged to the historic Gasparis family.

The purpose is to study back-fillings systematically and in detail in order to establish the type of continuous and intensive use at that location. Also, to mark the boundaries of the old 1861 excavations which had been left unfinished, according to the party who carried out the excavation, who had also suggested sites for future exploration in the area. However a careful reading of the 1861 report does not reveal distinct boundaries between areas explored and those left unexplored. This is what made imperative the use of a system of excavation techniques consist-

ing in oblong test sections.

Despite the fact that the area lying west to the wall had been explored during the second half of the 19th century, as it had been deemed to be of exceptional archaeological interest, it appears to have been freely accessible to all and to be occasionally used as shown by the large variety of contemporary findings and the damage caused to the old findings which were identified *in situ*. The findings of back-fillings down to a depth of 2 metres and over were a mixture of all the kinds of discards: ceramic utensils of everyday use dating back to the time of the Turkish occupation, more recent ones dating to the 19th century, and an even larger number to the 20th century, items of personal use dating to the 1950's and later, decorative items, stationary, packaging materials for consumables which have been dated by the names of the manufacturing companies and importers, and other items that bear witness to the life of the people living in the area or those passing through it.

Those back-fillings alternate with layers of tarmac and building materials. This is due to building work connected with: (a) maintenance work on the late-Roman-period wall, and (b) repair work carried on nearby houses and the construction of their garden walls.

It should be noted that, until quite recently, the site was accessible from Adrianou Street, through two cul-de-sacs, between nos 98-100 and 100-108, where the 74th Elementary School is situated (the old Municipal School of 1887), one of which ended up at the entrance of an old house that has long been demolished, and the other to a little street which terminates in front of the post-Herulian wall.

Large architectural fragments of pentelic marble, porous stone, pebble conglomerate stone and limestone from the core of the wall, are found at a depth of 1.03 / 1.13m to 1.56 / 2.10m, placed in parallel, almost embedded with a great degree of accuracy, in three layers so far, along the wall and transversely to it.

It is a large section of a beam of a marble Ionic architrave, which had been used on another occasion as a threshold, as is surmised by the carved-in recess for the hinge and, later, had been built reversed into the wall, on a layer of conglomerate. Parallel to it, almost in contact with it, and to the west there was a pedestal of white marble bearing an inscription which is barely discernible. The pedestal had been placed on a plinth of conglomerate. The texts of the inscriptions have remained unknown so far. This, in our view, is a reliable criterion indicating that that part of the *emplekton* wall had been left out during the 1861 exploration. It is highly unlikely that those fragments had been found during the old excavation and had been left in the open without comments, much more so as one of them is an inscribed stone. The remaining part of the architrave is 1m long, 0.54m wide and 0.31m high. Of its three fascias, only the one in the middle - which is 0.135m high - remains intact. Signs of a 0.015m-wide chisel are visible. On the extant joint surface the *anathyrosis* band is 0.05m wide. The large marble pedestal, which has not been fully revealed as yet, has a front surface that has, from top to bottom, a

slightly convex and concave cymatium, a regula, a cyma and a taenia. The name ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΟΥ, being the name of someone's father, can easily be read as part of a two-line inscription eccentrically inscribed, somewhat offhandedly, on the top convex and concave surface. The positioning of the inscription is unusual. The letters are perhaps of the 3rd century A.D. It is not known whether more text follows.

Further down, on the cyma, there is a second inscription written in a more haphazard fashion. The lettering is shallow and irregular. Similar lettering has been found on small columns in the "*Diogeneion*" archaeological site, transported there from some nearby cemetery or edifice where they had been walled in. One can easily read the words ΤΩΚΗΡΥΚΙ. Those inscriptions indicate that the pedestal had been used at least twice in the past.

What stands out of the other architectural fragments used in the core of the wall is a column without flutes, of grey Hymettian marble or limestone, porous blocks with *anathyrosis* bands on the joint surfaces, whole blocks from other types of stone, large fragments with traces of processing, a rectangular pedestal of white marble with mouldings at the top and bottom and remnants of lead joint from a subsequent use, a plinth with a groove for affixing a stone stele, etc.

Beyond the excavation work, however, interesting finds came to light after cleaning the archaeological site of thickly growing weeds and during the recording of the scattered fragments. We were able to identify inscribed stones known from bibliographies, which has been left at the site and had remained there ever since. Time has left its marks on them.

In conclusion, we should like to express the hope that future exploration will provide the answers to questions that arose from 2002-2003 excavations, and will enhance our knowledge with regard to the history of the archaeological site.